

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО
МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:
магістрантка 2 курсу групи KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Ямкова Анна Василівна

Науковий керівник:
Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАОЧНО- ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	3 3 7
1.1. Проблема наочно-образного мислення у психології.....	7
1.2. Особливості наочно-образного мислення дітей з інтелектуальними порушеннями.....	3 14
1.3. Можливості розвитку наочно-образного мислення у дітей з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку.....	3 25
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАОЧНО- ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	3 3 29
2.1. Організація та методи дослідження.....	29
2.2. Аналіз результатів дослідження наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	38
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	54 54 54 54
3.1. Психолого-педагогічні умови сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	54
3.2. Методика формування наочно-образного мислення молодших школярів з ІІІ засобами конструювання.....	59
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	79

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Діти з ІІ – діти з інтелектуальними порушеннями;

Діти з ТР – діти з типовим розвитком

ВСТУП

Наразі є важливим є розв'язання завдання успішної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у соціальну реальність нашої країни. Саме формування мислення дітей з порушеннями інтелекту і психолого-педагогічний супровід її розвитку забезпечує підґрунтя створення передумов навчальної діяльності, успішної соціалізації молодшого школяра з інтелектуальними порушеннями.

Проблема дослідження наочно-образного мислення у розвитку пізнавальної діяльності школярів з порушеннями інтелекту займає значне місце у спеціальній психології. Низка вчених прямо чи опосередковано торкались проблеми розвитку мислення М. Матвєєва, Т. Сак, В. Синьов, Н. Стадненко, О. Хохліна, В. Петрової, С. Новосьолова, Ж. Шиф, І. Грошенкова, С. Рубінштейн та ін.

В. Петрова зазначає, що мислення дітей з порушеннями інтелекту формується за умов неповноцінного чуттєвого пізнання, мовленнєвого недорозвинення, обмеженої практичної діяльності, через що їх мислення характеризується конкретністю та слабкістю узагальнень. Відповідно до даних С. Новосьолова, весь шлях розвитку наочно-образного мислення дитини пов'язаний з процесом формування предметності її діяльності, становлення якої залежить від можливості присвоєння способів та мотивів реалізації діяльності. Відмінною особливістю відображення діяльності дитини з порушеннями інтелекту є порушення її пізнавальної діяльності, насамперед, це порушення узагальненого та опосередкованого пізнання.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в період молодшого шкільного віку відбуваються суттєві зміни в психіці дитини, засвоєння нових знань та нових уявлень про навколишній світ, а знання всіх особливостей наочно-образного мислення, сприятиме організації найбільш оптимальних умов навчання, що відповідатимуть реальним можливостям дитини, її індивідуальним особливостям та рівню загального розвитку.

Порівняно низький рівень розробленості проблеми розвитку наочно-образного мислення у процесі навчання дітей з інтелектуальними порушеннями дало підстави для вибору теми дослідження **«Особливості формування наочно-образного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями»**

Мета дослідження: визначити особливості розвитку наочно-образного мислення у процесі навчання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку наочно-образного мислення дітей молодшого шкільного віку.
2. Виявити особливості наочно-образного мислення у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.
3. Дослідити рівень розвитку наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
4. Визначити психолого-педагогічні умови формування наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
5. Розробити систему ігор та ігрових вправ та методичні рекомендації щодо формування наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями..

Об'єкт дослідження: наочно-образне мислення у молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості формування наочно-образного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами конструкторської діяльності.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної літератури з теми дослідження, експериментальні методики: методика «Лабіринт» (Л. Угорська), «Встановлення послідовності подій» (О. Бернштейн); «Виключення невідповідної картинки», наочні завдання кольорових прогресивних матриць Дж. Равена в модифікації Т. Розанової; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Практичне значення дипломної роботи магістра полягає у можливості використання розроблених нами ігрових завдань для формування наочно-образного мислення в навчальному процесі закладу спеціальної загальної освіти для навчання дітей з порушеннями інтелекту.

Експериментальна база дослідження: Експериментальне дослідження використання інноваційних форм і методів організації навчання дітей з інтелектуальними порушеннями проводилося на базі Кам'янець-Подільського навчально-виховного комплексу №3 у складі загальноосвітньої школи I-III ступенів та ліцею Хмельницької області. У дослідженні взяло участь 10 учнів з інтелектуальними порушеннями та 10 дітей з типовим розвитком.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу особливостей розвитку наочно-образне мислення у молодших школярів з порушеннями інтелекту дають змогу зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано загальне поняття наочно-образного мислення, що є видом мислення, у якого людина оперує образами і уявленнями. *Наочно-образне мислення* починає розвиватися всередині наочно-дієвого, є наступною стадією розвитку мислення і характеризується тим, що зміст розумової задачі представлено в наочній формі, а рішення здійснюється шляхом оперування про себе образами-уявленнями предметів або їх зображень за допомогою перетворення цих образів або їх частин. Отже, успішність рішення наочних завдань залежить від рівня сформованості зорових образів, розумових операцій. Встановлено, що наочно-образне мислення інтенсивно розвивається протягом молодшого шкільного віку і продовжує подальший розвиток в середньому шкільному віці. Саме період молодшого шкільного віку слід вважати сензитивним періодом для розвитку наочно-образного мислення.

2. Аналіз спеціальної літератури з проблеми особливостей розвитку наочно-образного мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями показав, що мислення таких дітей відрізняється наступними особливостями: порушення усіх розумових операцій (насамперед абстрагування, узагальнення); зниження активності розумових процесів, пасивність у пошуках рішення, байдужість до результату та процесу вирішення навіть ігрової задачі ; недорозвиток формування мовлення; мислення в умовах неповноцінного чуттєвого пізнання; обмеженість практичної діяльності; найбільш збережений вид мислення – наочно-дієвий; неусвідомленість та хаотичність дій у процесі вирішення завдань; некритичність мислення; слабка регулююча роль мислення; низька мотивація розумової діяльності; значні відставання у темпі розвитку; погана орієнтація у просторі, неможливість оцінки властивостей предметів і відношень між ними; конкретність та

ситуативність мислення, слабкість узагальнень; відсутність можливостей вирішення наочно-образних задач.

Аналіз особливостей розвитку наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дав можливість встановити, що цей процес відбувається виключно в конкретній цілеспрямованій діяльності й лише за умови цілісного корекційного впливу, який має об'єднувати би весь спектр образної підготовки.

Доведено, що для формування наочно-образного мислення в школярів ІІІ потрібно проводити цілеспрямовану корекційну роботу з створення для цього достатнього підґрунтя. Воно забезпечується формуванням умінь розв'язувати різні завдання в практичному плані, за допомогою предметних дій. Для цього доцільно використовувати потенціал дитячої конструкторської діяльності, яка виявляється ефективним засобом подолання недоліків у розвитку сприйняття, наочно-дійового та наочно-образного мислення, адже у процесі предметно-практичної діяльності створюються сприятливі умови для комплексного впливу на весь перебіг психофізичного розвитку дитини. З метою глибшої оцінки стану розвитку наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, виявлення основних недоліків цього процесу та шляхів його вдосконалення нами було розроблено методику вивчення рівня розвитку наочно-образного мислення в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Для визначення рівнів розвитку наочно-образного мислення нами були виділені наступні показники: успішність виконання експериментальних завдань, час, який витрачали діти на розв'язання завдань, інтерес до процесу й результату власної діяльності, спроби на рівні наочно-дійового й наочно-образного мислення, допомога експериментатора. За їх допомогою можна виявляти й описувати якісні розходження в рівні наочно-образного мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком. Кожна з цих характеристик фіксує певний рівень розвитку й може бути використана як основний показник у діагностичних цілях.

3. Виявлено, що більшість учнів молодших класів з ІІІ мають низький рівень розвитку наочно-образного мислення. Це виявляється, у першу чергу, у несформованості основних передумов наочно-образного мислення, а саме: у недостатньому володінні розумовими діями під час виконання наочно-практичних завдань, у труднощах переносу засвоєного наочно-дійового досвіду на інший матеріал, потребі ґрунтовнішої допомоги у процесі виконання завдання (повторення умов завдання, додаткові установки на зосередження й стимулювання до діяльності).

Зокрема, дослідження стану наочно-образного мислення дітей молодшого шкільного віку з ІІІ показало несформованість операцій мислення, які здійснюються на елементарній образній основі без опори на практичні дії. Недоліки наочно-образного мислення помітні вже на етапі переходу до оперування умовами завдання у внутрішньому плані, що виявляється в недостатній сформованості аналітико-синтетичної діяльності, особливо в наочному плані; несформованості образів-уявлень, що ускладнює оперування ними; потребі допомоги у вигляді виділення умов завдання, під час розв'язання завдань; частому зісковзуванні на рівень наочно-дійового мислення.

4. На основі узагальнення даних про особливості формування наочно-образного мислення молодших школярів з ІІІ було визначено умови та розроблено систему ігор щодо формування наочно-образного мислення у молодших школярів з ІІІ. Ця система ігор передбачала цілеспрямований корекційний вплив на наочно-практичні й наочно-образні форми мислення шляхом поетапного формування конструкторської діяльності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту. Зокрема, підібрані нами ігри передбачали формування операцій аналізу й синтезу в плані практичних дій; уміння подумки аналізувати сприйнятий предмет, подумки оперувати узагальненим образом, тобто здійснювати з ним різноманітні розумові перетворення, виконувати дії побудови й застосування образів, які відображають зв'язки й відношення реальних об'єктів; здатність планувати

свої дії подумки, яка дає можливість планувати різні шляхи досягнення мети, вивчати й обирати різні способи виконання завдання

5. Удосконалення процесу розвитку наочно-образного мислення молодших школярів з ІІІ має відбуватися з урахуванням реалій сучасності, що вимагає перш за все інтенсифікації образної сфери, поглиблення якості чуттєвого сприйняття, активізації здатності утворювати яскраві суб'єктивні образи та уявлення й оперувати ними. Цьому значною мірою має сприяти більш раціональне й систематичне використання потенціалу конструкторської діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація системи ігор та вправ для формування наочно-образного мислення молодших школярів з порушеннями інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аснін В.А. Про розвиток наочно-дійового мислення у дитини. *Психологія*. Київ, 1941. 2. С.119-127.
2. Барташнікова І.А., Барташніков О.О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5-7 років. Тернопіль: Богдан, 1998. 89 с.
3. Батюк Н.О. Формування образного мислення молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис... канд. пед.наук. Київ, 2003. 19 с.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
5. Блеч Г. О. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. Вип. 3, ч.1 / Київ : Пед. думка, 2012.180 с.
6. Вимірювання інтелекту дітей: Посібник для психолога-практика / За ред. Ю.З. Гільбуха. Київ: РОВО «Укрвузполіграф», 1992. 133 с.
7. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1976. 268 с.
8. Выготский Л.С. Мышление и речь: Психологические исследования. Москва: Лабиринт, 1996. 416 с.
9. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
10. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : Леся, 2011. 528 с.
11. Єременко І. Г. Дидактичні основи уроку в допоміжній школі. Київ : Рад. шк., 1966. 129 с.
12. Загальна вікова і педагогічна психологія : практикум / за ред. Д. Ф. Ніколенка. Київ : Освіта, 1980. 145 с.
13. Загальна психологія / за ред. О. Скрипченка. Київ : Освіта, 1997. 462 с.
14. Ілляшенко Т.Д., Бастун Н.А., Сак Т.В. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання. – К.: ІЗИН., 1997. – 128 с.
15. Кобильченко В.В. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників у розвитку особистості // Дефектологія. 2000. № 3. С. 23 - 26.

16. Колупаєва А. А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка : путівник для педагогів. Київ : АТОПОЛ, 2010. 96 с.

17. Колупаєва А. А., Л. О. Савчук. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ : Наук. світ, 2010. 260 с.

18. Берзін В. І. Концептуальні питання гігієнічного забезпечення організації навчального процесу у сучасній школі. Журн. Акад. мед. наук України. 2004. 10, 1. С. 193 - 199.

19. Косма Т.В. Мислення учнів молодшого шкільного віку. – К.: Рад. Шк., 1968. – 206 с.

20. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.

21. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ: Рад. шк., 1977. 48 с.

22. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі. Київ: Форум, 2002. 2: Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. 318 с.

23. Матвеева М. П., С. П. Миронова. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 164 с.

24. Стадненко Н.М. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1998. 144 с.

25. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи : навч. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, О. М. Ляшенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 312 с.

26. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. 312 с.

27. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.
28. Мислення в діяльності молодших школярів / За ред. Г.С. Костюка, Г.О. Балла. Київ: Рад. шк., 1981. 155с.
29. Нікітін Б.П. Сходинки творчості або розвиваючі ігри. Київ: Рад. шк., 1991. 144 с.
30. Обухівська А.Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Київ, 1998. 144 с.
31. Обухівська А.Г. Продуктивність научуваності старших дошкільників з різним станом розумового розвитку. *Психологія*. Збірник наукових праць. Київ, 1999. 3 (6). С. 328-333.
32. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д., Жук Т. В. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. Київ : Ред. загальнопед. газети, 2012. 128 с.
33. Основи спеціальної дидактики / за ред. Єременко І. Г. Київ : Рад. шк., 1986. 199 с.
34. Питання психології мислення і мови. / Ред. кол.: Г.С. Костюк. Київ: Рад. шк., 1959. 212 с.
35. Психологічна енциклопедія / упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
36. Психологія : підруч. для пед. вузів освіти / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1968. 571 с.
37. Психологія : підруч. для студ. вищ. закл. освіти / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
38. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі : хрестоматія / за ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2004. 220 с.
39. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.

40. Сак Т.В. Особливості формування причинно-наслідкового мислення у дітей із ЗПР: Дис.... канд. психол. наук. Київ. 1997. 141 с.
41. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. Київ: Актуальна освіта, 2005. 246 с.
42. Синьов В. М. Матвєєва М.П., О. П. Хохліна О. П. Психологія розумово відсталого дитини. Київ : Знання, 2008. 359 с.
43. Синьов В.М., Капустін А.І. Про корекційну роль використання образної наочності в старших класах допоміжної школи. Дефектологія. 1978. – №2. – С.42-48.
44. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ : Либідь, 2005. 464 с
45. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. В. І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
46. Стадненко Н. М., М. П. Матвєєва М. П., А. Г. Обухівська А. Г. Нариси з олігофренопедагогіки . Кам'янець-Подільський : КПДУ, 2002. 200 с.
47. Ужченко І. Ю. Особливості формування наочно-образного мислення молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами конструкторської діяльності : Дис... канд. наук: 19.00.08 .2008.
48. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
49. Хохліна О. П. Основи спеціальної психології. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 104 с.
50. Шульдік Г.О., Шульдік Н.В. Психологія мислення. Київ: Інтеллект, 1999. 170 с.
51. Якимчук Б.А. Образне мислення в процесі розв'язання творчих задач з креслення: Дис.... канд. психол. наук. Київ, 1998. 191 с.